

Võim ja vaim Tartu tudengite duellidest

LEA LEPPIK

1802. aastal taasavatud Tartu ülikool sai keisrilt suure vabaduse oma elu ise korraldada. Umbes samasuured privileegid anti ka teistele Aleksander I valitussaja alguses Vene impeeriumis rajatud ülikoolidele. Õigusi ja vabadusi hakati aga peagi kõikvõimalike täiendavate eeskirjadega piirama. 1820. aastate alguseks oli enamik Vene riigi ülikoole suuremalt jaolt iseseisvuse kaotanud. Ainult Tartu ja Helsingi suutsid visalt oma iseseisvuse säilitada (st oma kohtuvõimu nii õppejõudude kui ka üliõpilaste üle ning otsustamisõiguse sisemise õppetöö korraldamise ja paljude muude igapäevaelu puudutavate küsimuste suhtes). Järgnev dokument peaks olema näiteks, et miski ei tulnud iseeneest, privileegide eest tuli võidelda ja seda ka tehti.

Taustsüsteemist nii palju, et kolme Balti provintsi kindralkuberner oli sel ajal itaalia päritolu markii Filippo Paulucci (1779–1849). Kindralkuberneriks määrati ta 1812. aastal. Esialgu kuulusid tema võimu alla ainult Liivimaa ja Kuramaa, 1819. aastast ka Eestimaa (1819–1829) ja 1823. aastast veel Pihkva kubermang. Paulucci oli elukutseline sõjaväelane, kuid saades kindralkubeneri ametis ühtlasi talle alluvate provintside tsiviilülemjuhatajaks, püüdis ta agaralt sekkuda mitmesugustesse eluvaldkondadesse. Liiga iseseisvana tunduv Tartu ülikool oli talle tõsiseks pinnuks silmas. Suuremaid ja väiksemaid jõukatsumisi ja võimupiiride paikapanekuid tuli ette alatasa ning iga pahan dust, mida oleks võinud kasutada ettekäändena ülikooli privileegide piiramiseks, püüdsid võimud kohe ära kasutada. Ülikooli tollaegne liider ajalooprofessor Gustav Ewers (1779–1830, rektor 1818–1830) ei jäänud kanguses millegi poolest Pauluccile alla, pealegi allusid talle kui koolikomisjoni esimehele kolme kubermangu kõik koolid. Kuid peale selle oli Ewers hea diplomaat. Ta oli võitnud tollaegse kuraatori krahv Karl Lieveni (1767–1844, kuraator 1817–28, haridusminister 1828–33) täieliku usalduse. Alles aasta varem, st 1823 oli puhkenud suur tüli Ewersi ja Paulucci vahel, kui Ewers oli saatnud kolme provintsi kõrgeimale ülemusele "donešenie" asemel "soobštšenie" (selle sisuks oli Tartu linna ja ülikooli

tuletõrjekorralduse kirjeldus). Tänapäeval võib tunduda naeruväärne, kuid Paulucci pidas seda lubamatuks vabaduseks, et mingi ülikooli ülemõpetaja kirjutab talle nagu võrdsele, ja ta süüdistas kõrgemale poole saadetud kaebuses kogu ülikooli ja eriti selle liidrit enesele liigseid vabadusi lubava ajavaimu järgimises. Tüli lahendamine võttis kaks aastat ja see tekitas Ewersile tõsist meelehärmi.¹ Ka selle tüli käigus oli Lieven kohe pärast kaebuse laekumist pöördunud seletuse saamiseks esimesena Ewersi poole ja kostis siis tema eest just samade argumentidega, mida Ewers ise välja pakkus. 1824. aasta kevadel tegi Paulucci rahvahariduse ministrile (st ülikooli seljataga) rea ettepanekuid, kuidas parandada Tartu ülikooli üliõpilaste distsipliini ja eelkõige võidelda üliõpilaste duellide vastu. Kuraator saatis kindralkuberneri kirja edasi rektorile, et see asja kohta oma arvamust avaldaks. Ministrile määratud kiri ei oleks tegelikult pidanud üldse rektori silma alla sattuma. Rektor Ewers võttis kuraatori palvet tõsiselt, lasi sekretäril kindralkuberneri läkituse puhtale paberile ümber kirjutada ja lõikude vahele ruumi jätta. Nii tekkis dokument, kus seisavad kõrvuti kahe erineva inimese arvamused Tartu üliõpilaskonna duellide kohta. Edasine on kirjas siin toodud dokumendis.

REKTORI KIRI KURAATORILE.

Tartu, 15. märts 1824 (*mustand*)

Teie hiilguse kiri 8. märtsist nr 142 tegi mulle ülesandeks avaldada arvamust hr kindralkuberner Paulucci ettepannud abinõude kohta, mis ta esitas 7. veebruaril nr 142 vaimulike asjade ja rahvahariduse ministrile siinse ülikooli üliõpilaste duellide vastu. Kohusetundlikult asja kallale asudes pean kõigepealt vajalikuks mõne sõnaga öiendada kindralkubernereri poolt, võib-olla tahtmatult, levitatavat vale arusaama. Ta räägib nimelt oma ettekandes ministrile korduvalt Tartu tudengite "lõpututest duellidest", mida politsei-valitsus ei suuda takistada, ja leiab seejärel pahe põhjuse asjaoludes, mis nagu sõltuksid ülikoolist. Sellest järeldub loomulikult, nagu oleks politsei asjaga kangesti ametis, aga ülikool istub, käed rüpes, selle asemel, et midagi duellide vastu ette võtta. Tegelikuses on vastupidi, sest kõik duellid, mis kunagi on ülikoolis karistamist leidnud, on ka ülikooli enda valitsuse poolt avastatud, ilma et politsei kas või ühe kohta oleks mingi avalduse teinud. Järelepärimised, mis ülikool on esitanud politseile, kui käisid kuuldused tudengite ja teiste seisuste esindajate tülide kohta, on kõik vastuseta jäänud. Selle tõsisaja esitamisega ei taha ma sugugi politseid süüdistada, et ta tegi vähem kui võinuks. Ometi paistab silma, et seda üleastumist ei tule siin siiski nii sageli ette, et politsei-valitsus saanuks oma teadetega kindralkubernereri uskuma panna "lõputuid duelle". "Lõpututest" oleks võinud ju mõne vahel ka ülikooli valitsusele teatavaks teha, mida viimane oleks tänulikult tunnustanud, seda enam kui on põhjust karta, et kahevõitlusi tuleb ette sagedamini, kui teada on.²

¹ Vt Malle Salupere, Lea Leppik. Maa ilma parim rektor Gustav Ewers. Malle Salupere. Tõed ja tõdemused. Sakste ja matside jalajäljed nelja sajandi arhiivitolmus. Lk 299. Ewersi rektoritööst vt Lea Leppik. Rektor Ewers. Kleio. Ajaloo ajakiri 1996, 3(17), lk 19-26.

² Duellide hulga kohta Tartu tudengite seas on raske midagi täpsemalt öelda. Kuna need olid keelatud, varjasid neid nii tudengid kui ka ülikool, kes ei tahtnud endale pahandusi kaela tõmmata. Kolleeg Ene Hiio juhtis mu tähelepanu korporatsiooni "Livonia" fondis leiduvale selle korporatsiooni

Põhjusi, mida hr kindralkuberner Tartu politseivalitsuse teadete põhjal arvab end avastanud olevat, on kõige parem käsitleda, kui ma nad ükshaaval, tema enda poolt väljapakutud järjekorras ja tema enda sõnadega edasi annan. Need on järgmised:

1. Asjaolu, et Tartus viibib teadusliku tegevuse ettekäändel palju noori inimesi, kes ei ole album academicum'i sisse kantud ja on järelikult omaenese voli võimuses ning vabad järelevalvest, millele on allutatud ülejäänud tudengid. Need noored inimesed on muutnud igapäevaseks duellid püstolitega, mida varem ülikoolides ja sealhulgas ka Tartus tavaliselt ei toimunud. Seepärast võiks kasu olla korraldusest, et alles pärast 21. eluaasta täitumist oleks noortel õigus ilma immatrikuleerimata akadeemilisi loenguid kuulata.

Asjaolude täpsem tundmine räägib neile väidetele täielikult vastu. Nende arv, kellel on lubatud tudengiks vastuvõtmata siin avalikke loenguid kuulata, on alati väga väike olnud, ja peaaegu 6aastase rektoriksoleku ajal olen ma ise ainult 44le isikule sellise loa andnud. 28 neist olid välismaa ülikoolidest tulnud tudengid, kellele ma sel viisil andsin võimaluse ajutiselt õppida, kuni saabus ministri luba ja oli võimalik neid korralikult immatrikuleerida; 16 olid riigiteenistujad (*Rangpersonen*), kellel on kõrgemalt poolt 4. juunil 1820 kinnitatud statuudi § 57 alusel selleks õigus, ja neist pole ükski segatud mingisse püstoliduelli, ning ainult ühte on kahtlustatud duellis mõõkadega. Selliseid tudengeid enam ülikooli ei lubata. Kas aga peab piirama riigiteenistujaid 21 eluaastaga, jätan meelsasti kõrgemate ülemate otsustada. Mulle isiklikult paistab, et see, kes on teenistuses mingi astmeni jõudnud,³ peaks olema piisavalt vana, et ülikoolis iseseisvalt loenguid kuulata. Hetkel on selliseid ainult kaks: üks kolleegiumisekretär ja üks teenistusest vabastatud leitnant.

2. ...komme, et need, kes tahavad ette võtta duelli ja eriti püstolitega, lasevad end üliõpilaste nimekirjast maha tõmmata ja pärast duelli õnnelikku lõpetamist astuvad sinna jälle tagasi. – Seda silmas pidades oleks kasulik korraldus, et need, kes vabatahtlikult ülikoolist välja on astunud, ei saa enne kolme aasta möödumist tagasi astuda.

Sellisest oletatavast kombest ei tea ülikooli valitsus midagi ja mulle meenub üksainus juhtum, kus käisid kuuldused, et meditsiinitudeng, kes 29. oktoobril 1821 ülikoolist lahkus, olevat seejärel ühe noore aadlimehega duelli pidanud. Kas ta tegelikult nii tegi, seda ma ei tea, ja see tudeng avaldas alles 22. juulil 1822 soovi ennast tagasi võtta, mida ma ei saanud talle keelata, sest tema varasem käitumine, nii palju kui mina selle üle otsustada võisin, oli olnud laitmatu. Varem tuli sageli ette, et noored lahkusid enne lõpetamist, ja tulid pärast mõne välismaise ülikooli küllastamist jälle tagasi. See pole nüüd enam lubatud, ainult vahel harva on mõned üksikud sunnitud haiguse, vaesuse või muude isiklike põhjuste tõttu mõneks ajaks ülikooliõpingud katkestama. Kui aga tõesti oleks nii, nagu hr kindralkuberner arvab ja mina kahtlen, et on kunagi juhtunud, et mõni isik oleks Tartu tudengite seast välja astunud selleks, et püstolitega duelli pidada,

esindajate poolt peetud duellide nimekirjale aastatest 1822-87, milles on 1822. a mainitud 8, 1823. a 46 ja 1824. a 38 duelli (EAA 1844-1-609. L 1-2). Arvud on küllalt suured, kui need tõele vastavad, eriti kui veel mõelda, et need on ainult "Livonia" esindajate poolt peetud. Selleks ajaks olid konstitueerunud juba ka "Estonia" ja "Curonia". Sel juhul võis kuuldustel "üliõpilaste lõpututest

duellidest" siiski tõepõhi all olla, ja rektoril tuli järjekordselt musta valgeks rääkida.

³ Mõeldud on teenistusastmete tabelit, mis kehtis Vene riigis 1722. kuni 1917. aastani ja isikuid, kellele sellele tabelile vastavalt oli mingi teenistusaste. Näiteks ülikooli korralikult eksamitega lõpetanud tudeng sai teenistusse astudes madalaima, 14. klassi, korraline professor aga kuulus 7. klassi.

ja pärast seda jälle tagasi ülikooli astunud, siis tõestaks see küll kõige veenvamalt, et duellide suhtes on ülikooli valitsus rangem ja kardetavam kui linna- või maapolitseid. Kindralkuberneri poolt ette pandud abinõud, et vabatahtlikult ülikoolist välja astunud ei võetaks tagasi enne kolme aasta möödumist, ei saa ma kuidagi toetada, sest minu meelest pole see abinõu piisavalt hea esmase eesmärgi – kergendada maa- ja linnapolitseid duellide vältimist – saavutamiseks, et sel viisil teadusliku hariduse saavutamisele uusi takistusi seada.

3. Meditsiinitudengid võtavad enda peale haavatud kaasvõitlejate ravimise, mis viib duellide varjamisele ja on haavatutele hukatuslike tagajärgedega. Nii juhtus üliõpilane Martyga, kelle surm üldise arvamuse kohaselt oli põhjustatud sellest, et alguses ravisid tema haavu kaaslased ja tegid seda kehvasti. Et taolist kuritarvitust vältida, tuleb see rangeima karistuse ähvardusel keelata.

Kindralkuberneri kõnealuse märkuse õigsuses ei või üldiselt kahelda, kuigi tegelikult pole teada ühtki fakti, mis seda kinnitaks. Tema poolt mainitud duelli tagajärjel surnud tudeng Marty⁴ oli ise meedik ja võis arvata, et suudab end ise ravida, kuni talle sai selgeks selle võimatus, ja ta abi saamiseks kirurgiaprofessori pole pöördus. Laiba uurimine näitas, et talle ei saanud saatuslikuks mitte halb ravi, vaid tema enda kergemeelusus, kui ta oli juba paranemas. See, mida hr kindralkuberner ette paneb tudengite nurgarstina tegutsemise vältimiseks, on juba seadusega kindlaks määratud, sest keisri kinnitatud statuut § 37 (23. august 1803) keelab tudengitel igasuguse praktiseerimise kõige rangemate karistuste ähvardusel.

4. alles vastuvõetud tudengid peavad andma pidusööke, mis põhjustavad tülisid ja toovad kaasa duelle.

Need pidusöögid, mida siinsed tudengid on uustulnukate kulul pidanud üks kord aastas, keelas ülikooli valitsus juba poolteist aastat tagasi, nagu ma tema hiilgusele 14. augustil 1822, nr 317 teatasin, ja vastavalt korraldusele möödunud aastal seda enam ei toimunud. Oli mõningaid kahjulikke tagajärgi, kuid duelle pole see kunagi esile kutsunud, sest osavõtivate tudengite seas valitses kokkulepe, et kostitamise päeval ei ütle keegi teisele midagi solvavat.

5. ...et üliõpilastel pole keelatud oma korterites vehelda. See võimaldab toimunud duelle varjata, sest väikeste haavade kohta öeldakse, et need on saadud rapiiriharjutuste käigus. Pahet saaks vältida, kui eraldada spetsiaalne vehklemissaal ja keelata rapiiriga vehklemine oma kodudes.

Ei saa eitada, et vehklemisharjutusi võib kuritarvitada ja kahevõitluse väiksemaid tagajärgi varjata, öeldes, et need on rapiirihaavad. Kui aga see ettekääne kindralkuberneri soovitatud viisil ära võtta, ei annaks see mingit olulist võitu, sest ettekäändeid on

⁴ Selle loo kohta on ülikooli kohtu materjalide seas toimik: EAA. 402-8-1402. Riialane Carl Marty ja kuramaalane Friedrich Bauer olid maha pidanud duelli, mille käigus Marty sai kätte haavata. Olles ise kindel, et on haava sulgenud ja tundes end üldiselt hästi, läks noormees kaheksa päeva hiljem ebamugavas sõidukis linnast välja kaasvõitlejatega pidu pidama. Joodi ka rohkesti veini. Hiljem hakkas haavata saanud käsi mustendama ja haava kohale tekkis paistetus. Noormees ei pööranud

sellele algul eriti tähelepanu, kuid kui haav tegi häda, avas selle, millest tekkis tugev verejooks, nii et ta pidi kaasvõitlejail laskma end kliinikusse toimetada. Noormees ei suudetud enam päästa, ta suri 9. novembril 1823. Friedrich Baueri üle ei võinud nüüd enam ülikooli kohus kohut mõista, ta anti kriminaalkohtu alla. Karistus polnud aga väga hull: maakohus mõistis ta 6 kuuks vangi ja tal tuli tasuda 1000 rbl.

loendamatu hulk. Kes neid vajab, leiab kerge vaevaga, ja keegi ei oska kriimustuse järgi otsustada, kuidas ja millise instrumendiga see on tekitatud. Seadus, mis keelaks tudengitel vehklemisharjutused oma tubades, oleks aga ka selles mõttes kahjulik, et vehklemiskunst kuulub ju õppeainete hulka, milleks on ametis avalik õpetaja ja tema õpilaste edusamme takistaks väga, kui nad tohiksid harjutada ainult vehklussaalis. Vehkluskunsti täielik väljatõrjumine kõrgematest õppeasutustest, mis mulle endale kunagi tundus hea mõte, võiks tegelikult tuua ainult kahtlast kasu ja kindlasti kahju, kuna, nagu pikem kogemus mind on õpetanud, mitte osavamad vehklejad pole sagedamini kahevõitlustesse segatud, vaid peamiselt hoopis need, kes mõõka üldse kasutada ei oska, ja nende kahevõitlused on kõige ohtlikumad. Rapiiriharjutused on aga paljudele virkadele noortele, istuva eluviisi tõttu, mida neil tuleb pidada, isegi väga soovitatavad.

Härja kindralkubernerile võib avaldada tänu, et ta tegeleb oma suurest võimupiirkonnast nii kaugel seisvate asjadega. Kuid minu tagasihoidliku arvamuse kohaselt peaks kõigest eelnevast näha olema, miks hr kindralkubeneri ettepanekud on osaliselt ülearused, osalt viljatud ja ei vasta ettepanekute tegija inimsõbralikele sihtidele. Seevastu loodan, et 7. veebruaril 1823 nr 62 all Teile esitatud uute eeskirjade projekt peagi kõrgemal pool kinnitatakse ja selles leiduvad abinõud kahevõitluste vastu asjale kasuks tulevad. Need rajanevad vähemalt siinse maa õppivate noorte iseloomu ja ülikooli olude täpsel tundmisel.⁵

Lõpetuseks peab märkima, et kindralkubeneri ettepanekud jäid ellu viimata.

EAA 402-4-381. L 284-286 p.

Lea Leppik (1962)

Rahvusarhiivi
Ajalooarhiivi osakonna
arhiivaar. Lõpetanud TÜ
ajaloo osakonna.
Magistrikraad 1996.
Uurimisteemad:
Tartu ülikooli ajalugu
ja Vene impeeriumi
valitsusasutused
Baltikumis.

⁵ Uued üliõpilasreeglid, mida ülikooli nõukogu oli arutanud juba 1820. aasta aprillis (protokoll EAA 402-4-381. L 186-200), jäidki Ewersi eluajal vastu võtmata. Pärast seda, kui 1802. aasta reegleid oli 5 korda uuesti trükitud, tulid kõrgemalt poolt 1832. aastal uued.